

2. Інституціональні форми інтеграції у світове господарство: європейська інтеграція в формі Європейського Союзу

Економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, який приймає форму міждержавних угод і узгоджено регульований міждержавними органами.

Економічна інтеграція характеризується деякими істотними ознаками, що у сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн: взаємопроникненням і переплетенням національних виробничих процесів; широким розвитком міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці і техніці на основі найбільш прогресивних і глибоких їхніх форм; глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць; необхідністю цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробки скоординованої економічної стратегії і політики; регіональністю просторових масштабів інтеграції, тому що необхідні передумови першорядно складаються між країнами, де установилися тісні господарські зв'язки.

За змістом інтеграція являє собою переплетення, взаємопроникнення і зрощування відтворювальних процесів країн регіону. З 1947 р. у світі було створено більш 60 інтеграційних угруповань, що визначалося цілим рядом передумов.

Передумови інтеграції:

- близькість рівнів економічного розвитку і ступеня ринкової зрілості країн, що інтегруються. За рідкісним винятком (НАФТА) міждержавна інтеграція розвивається або між промислово розвинутими, або між країнами, що розвиваються;

- географічна близькість країн, що інтегруються, наявність у більшості випадків загального кордону й історично сформованих економічних зв'язків;

спільність економічних і інших проблем, що постають перед країнами в області розвитку, фінансування, регулювання економіки, політичного

співробітництва і т. д. Економічна інтеграція покликана вирішити набір конкретних проблем, що реально постають перед країнами, що інтегруються;

- демонстраційний ефект. У країнах, що створили інтеграційні об'єднання, звичайно відбуваються позитивні зрушення (прискорення темпів економічного зростання, зниження інфляції, зростання зайнятості і т. д.), що робить певний психологічний вплив на інші країни. Демонстраційний ефект виявив себе, наприклад, у бажанні країн колишнього СРСР якнайшвидше стати членами ЄС, навіть не маючи для цього макроекономічних передумов;

- «ефект доміно». Після того, як більшість країн того чи іншого регіону стали членами інтеграційного об'єднання, інші країни, що залишилися за його межами, зазнають деяких труднощів, пов'язаних з переорієнтацією економічних зв'язків країн, що входять в угруповання, одна на одну. Це нерідко приводить навіть до скорочення торгівлі країн, що залишилися за межами інтеграції. У результаті вони також змушені вступити в інтеграційне об'єднання. Наприклад, після вступу Мексики в НАФТА, багато латиноамериканських країн поспішили укласти з нею угоди про торгівлю.

Спираючись на зазначені передумови, країни утворюють інтеграційні об'єднання, що, незважаючи на їх численність у сучасній світовій економіці і на різні рівні розвитку, переслідують приблизно однакові цілі. Основними **цілями інтеграції** можуть бути наступні:

1. Використання переваг економіки масштабів, що забезпечує розширення розмірів ринку, скорочення трансакційних витрат, часток прямих іноземних інвестицій. Цілі збільшення національних масштабів особливо чітко виражені в інтеграційних угруповань Центральної Америки й Африки.

2. Створення сприятливого зовнішньополітичного середовища. Така мета особливо характерна для країн ПСА і Близького Сходу. Тут важливе зміцнення взаєморозуміння і співробітництва в політичній, військовій, соціальній та інших неекономічних областях.

3. Рішення завдань торговельної політики. Регіональна інтеграція розглядається як спосіб зміцнити переговорні позиції країн, що беруть участь, у рамках багатосторонніх переговорів у СОТ. Крім того, регіональні об'єднання дозволяють створювати більш стабільну основу для взаємної торгівлі, про що вже говорилося раніше.

4. Сприяння структурній перебудові економіки. Залучення країн, що створюють ринкову економіку або здійснюють глибокі економічні реформи, до регіональних торговельних угод країн з більш високим рівнем ринкового розвитку розглядається як найважливіший канал передачі ринкового досвіду. Більш розвинуті країни, залучаючи своїх сусідів до процесів інтеграції, також зацікавлені в прискоренні їхніх ринкових реформ і в створенні там повноцінних містких ринків.

5. Підтримка молодих галузей національної промисловості, тому що для них виникає більш широкий регіональний ринок. Ця мета була провідною для інтеграційних об'єднань країн Латинської Америки й Африки до півдня від Сахари.

Об'єктивний зміст інтеграції складає переплетення, взаємопроникнення і зрощування відтворювальних процесів, що забезпечує більш ефективну взаємодію між країнами. Таким чином, економічна інтеграція має ряд сприятливих умов для взаємодіючих сторін:

1. Інтеграційне співробітництво дає суб'єктам, що хазяюють (товаровиробникам) більш широкий доступ до різного роду ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, до новітніх технологій; а також дозволяє робити продукцію в розрахунок на більш місткий ринок.

2. Економічне зближення країн у регіональних рамках створює привілейовані умови для фірм країн-учасниць економічної інтеграції, захищаючи їх деякою мірою від конкуренції з боку фірм третіх країн.

3. Інтеграційна взаємодія дозволяє вирішувати найбільш гострі проблеми соціального характеру.

Таким чином, у результаті інтеграції окремі групи країн створюють між собою більш сприятливі умови для торгівлі і для міжрегіонального пересування факторів виробництва, ніж для всіх інших країн. Подібні регіональні утворення оцінюються позитивним фактором світової економіки, але за умови, що група країн, що інтегруються, лібералізуючи взаємні економічні зв'язки, не встановлює менш сприятливих, ніж до початку інтеграції, умов для торгівлі з третіми державами.

ЄС як найбільш розвинуте інтеграційне об'єднання

Європейський Союз (ЄС) був створений як Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) у 1967 р. після злиття таких регіональних організацій:

Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, 1951 р.);

Римський договір 1957 р. про створення ЄЕС;

Європейське співтовариство по атомній енергії (ЄВРАТОМ, 1957 р.)

З 1 січня 1994 р. на основі Маастрихтського договору (1992 р.) ЄЕС стало називатися ЄС. Інтеграційний процес у ЄС йде двома напрямками -- всередину і вшир. Інтеграція вшир означає збільшення кількості повноправних членів Союзу й асоційованих членів. На даний час учасниками ЄС є 15 держав Західної Європи (за чергою вступу): з 1957 р. – Німеччина, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди, Бельгія; з 1973 р. – Великобританія, Данія, Ірландія; з 1981 р. – Греція; з 1986 р. – Іспанія, Португалія; з 1995 р. – Фінляндія, Австрія, Швеція. Крім того, у період з 1991 р. по 1995 р. були укладені угоди про економічне і торговельне співробітництво з країнами Східної Європи і колишнього СРСР. У 2004 р. членами ЄС стали 10 країн Центральної та Східної Європи – Польща, Чехія, Угорщина, Словенія, Естонія, Болгарія, Румунія, Словаччина, Латвія, Литва, а також Мальта і Кіпр.

Інтеграція всередину означає формування регіонального господарського механізму Західної Європи і розширення сфер, що піддаються міждержавному регулюванню й уніфікації.

Виникнення ЄЕС мало за мету створення загального ринку і підвищення на цій основі економічної стабільності та життєвого рівня. Договір про ЄЕС визначив послідовність заходів:

1) скасування мита, імпорتنих і експортних кількісних обмежень, а також всіх інших торговельних обмежень на шляху руху товарів усередині співтовариства;

2) уведення загального митного тарифу і єдиної торговельної політики відносно третіх країн;

3) забезпечення вільного руху факторів виробництва (капіталу і робочої сили), свободи створення філій на території ЄЕС і вільної торгівлі послугами між країнами-учасницями;

4) проведення загальної аграрної і транспортної політики;

5) створення валютного союзу;

6) координація і поступове зближення економічних політик країн-учасниць;

7) уніфікація податкових законодавств;

8) вирівнювання внутрішньодержавних правових норм, що мають значення для загального ринку.

Зазначені цілі ЄЕС реалізовувалися поступово в міру його еволюції.

Перший етап еволюції ЄЕС – це етап створення зони вільної торгівлі (1958 – 1966 р.). На ньому були досягнуті перша, друга цілі, передбачені Римським договором. Крім того, з 1962 р. була введена в дію єдина сільськогосподарська політика, що передбачає для національних сільськогосподарських виробників можливість продавати свою продукцію за цінами, значно перевищуючими середньосвітові (на 30% і більше) – створений єдиний аграрний ринок. З підписанням у 1963 р. Яундської угоди ряд країн, що розвиваються, (Алжир, Марокко, Туніс, Єгипет, Йорданія, Ліван, Сирія) вступили в асоційовані відносини з ЄЕС, що означало для них можливість безмитного ввозу в ЄЕС промислових і традиційних

сільськогосподарських товарів. У 1965 р. три європейські співтовариства прийняли рішення про злиття своїх виконавчих органів.

Другий етап – формування митного союзу (1968 – 1986 рр.). Відбулося подальше розширення сфери діяльності ЄС. Цілеспрямована аграрна політика доповнилася єдиною політикою в сфері охорони навколишнього середовища й в області досліджень і технологічного розвитку. Спільна науково-технічна політика на цьому етапі розвитку ЄС була зосереджена у вугільній, металургійній промисловостях й у ядерній енергетиці. У 1984 – 1987 рр. була прийнята «рамкова» комплексна програма, що вводила середньострокове планування науково-технічної діяльності. У її рамках з 1985 р. діє незалежна великомасштабна багатоцільова програма співробітництва 19 країн Європи – «Єврика».

У 1971 р. укладена Угода про створення зони вільної торгівлі між ЄС і ЄАВТ. У 1975, 1979 і 1984 рр. були прийняті Ломейські конвенції, на основі яких кількість країн, що розвиваються, асоційованих з ЄС, збільшилася з 20 до 66.

До цього ж етапу відноситься і початок інтеграції у валютно-фінансовій сфері: у 1972 р. було введено спільне плавання валют деяких країн-членів ЄС у визначених межах (+2,25 – «валютна змія»), а з 1979 р. почала функціонувати європейська валютна система.

Третій етап – створення загального ринку (1987 – 1992 рр.). На основі Єдиного Європейського акта, а також підписаного в 1985 р. документа «White Paper» про програму створення внутрішнього ринку країни, ЄС ліквідував бар'єри, що залишилися, на шляху пересування товарів і факторів виробництва. Найбільш великим досягненням інтеграційного процесу в цей період стало прийняття і реалізація Програми створення до кінця 1992 р. єдиного внутрішнього ринку ЄС, у результаті проведення якої між країнами ЄС були досягнуті наступні цілі:

усунуті всі тарифні і нетарифні обмеження у взаємній торгівлі товарами і послугами, ліквідовані всі обмеження на міждержавне

пересування капіталу усередині ЄС і уведення взаємне визнання фінансових ліцензій;

усунуті національні обмеження імпорту промислових товарів із третіх країн;

уведені мінімальні технічні вимоги до стандартів, взаємне визнання результатів іспитів і сертифікації;

відкриті ринки державних закупівель для фірм інших країн ЄС.

У цей же період країни ЄС перейшли до проведення єдиної політики в окремих галузях: у енергетиці, транспорті, у питаннях соціального і регіонального розвитку.

Четверта Ломейська конвенція 1989 р. розширила число країн, що розвиваються, які знаходяться в асоціації з ЄС, до 69. У 1991 р. підписана Угода про створення Єдиного Європейського економічного простору (ЄЕП) між ЄС і трьома країнами ЄАВТ. Договором про ЄЕП передбачається вільний рух товарів, послуг, капіталів і людей між країнами Західної Європи; співробітництво в області науки, освіти, екології і соціального забезпечення; створення єдиної правової системи.

Четвертий етап – створення економічного союзу (з 1993 р. по теперішній час). Посилення політичної інтеграції і форсований розвиток валютного союзу на основі підписаного на початку 1992 р. у голландському місті Маастрихті договору про ЄС (набрав сили з 1 листопада 1993 р.). Для цього було заплановано пройти три етапи:

1-й етап – 1990 – 1993 рр. – валюти всіх країн включаються в спільне плавання в рамках європейської валютної системи й усуваються валютні обмеження;

2-й етап – 1994 – 1998 рр. – створюється Європейський валютний інститут і підсилюється координація макроекономічної політики;

3-й етап – з 1999 р. – взаємна фіксація курсів валют, уведення єдиної валюти і створення Єдиного європейського ЦБ.

Механізм функціонування ЄС ґрунтується насамперед на політико-правовій системі керування, в неї входять як загальні, або міждержавні, органи, так і елементи національно-державного регулювання. Як міждержавні органи керування ЄС виступають:

Рада Міністрів – законодавчий орган. На його рівні приймаються рішення з реалізації єдиної політики ЄС;

Європейська Рада – директивний орган, створений у 1974 р.; до його складу входять глави держав і урядів країн-учасниць ЄС;

Комісія Європейських Співтовариств (КЄС) – виконавчий орган, що має право подавати на затвердження Раді міністрів проекти законів. КЄС здійснює контроль за дотриманням митного режиму, за діяльністю аграрного ринку, за податковою політикою і т. д.; складається з 20 чоловік;

Європейський Парламент – представницький, консультативний і контролюючий орган, обирається з 1979 р. До нього входять 26 депутатів. Взаємодіє з КЄС і Радою міністрів, затверджує бюджет (який складається з внесків у розмірі 1,2 – 1,3% ВВП вхідних у ЄС держав і власних коштів);

Суд Європейських Співтовариств – вищий судовий орган, покликаний забезпечувати виконання договорів і реалізацію основних принципів ЄС.

Крім перерахованих існують і інші владні структури. Наприклад, спільні фінансові інститути:

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), що надає фінанси для стабілізаційних фондів Стабекс (фонд стабілізації доходів від експорту) і Сисмін (фонд стабілізації видобувної промисловості), надає надзвичайну допомогу у випадку природних лих, фінансує допомогу біженцям і структурні перетворення в країнах, що здійснюють економічні реформи;

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), головним завданням якого є сприяння вирівнюванню рівнів економічного розвитку країн-членів ЄС шляхом фінансування проектів державних структур у менш розвинутих країнах союзу, а також підтримка проектів загальноєвропейського масштабу

в області транспорту, зв'язку, охорони навколишнього середовища, енергетики;

Європейський соціальний фонд орієнтації і гарантування сільського господарства (ФЕОГА); різного роду комітети, комісії, підкомісії.

У рамках ЄС сформований єдиний правовий простір. Правові документи, прийняті міждержавними органами ЄС, підрозділяються на дві категорії:

первинне законодавство, що включає міждержавні угоди про створення і розширення ЄС, а також інші угоди, що стосуються функціонування Союзу;

вторинне законодавство, представлене: регламентами; директивами; законодавчими актами, що містять загальні положення, які конкретизуються в спеціальних постановах країн-членів ЄС; рішеннями; рекомендаціями і думками.

У фінансовому аспекті ЄС володіє власними фінансовими коштами незалежно від бюджетів вхідних у нього країн. Розмір бюджету ЄС визначається Радою та Європарламентом і щорічно затверджується останнім.

Дохідна частина бюджету складається з:

1) власних коштів:

а) увізного мита, яке компенсує різницю в цінах на сільськогосподарські продукти в країні, що імпортує, і на зовнішньому ринку;

б) мита за загальним митним тарифом, крім мита ЄОВС;

в) визначеної частини відрахувань від ПДВ і інших коштів;

2) кошт, що нараховуються державами-учасниками ЄС. Кожна країна-учасниця ЄС виділяє 1,2 – 1,3 % свого ВВП.

У цілому вже реалізовані кроки інтеграції в рамках ЄС впливають на економіку країн-учасниць і на процеси інтернаціоналізації в масштабах усього світового господарства. Так, якщо в 1958 р. частка внутрішнього експорту ЄЕС складала 37% від загального експорту вхідних країн, а частка внутрішнього імпорту – 35% від загального імпорту, то в 1992 р. вони

досягли 59% і 62% відповідно. За рахунок збільшення взаємної торгівлі країни Західної Європи менше інших країн світу піддаються зміні кон'юнктури світового ринку.